

Vecon

VECONS KAPITAAL

KENNIS • INSPIRATIE • SAMEN GROEIEN

Vecons Kapitaal

door en voor leden

ter gelegenheid van de Vecon Studiedag 27 maart 2026

in De Rijtuigenloods, Amersfoort

Inhoud

Voorwoord

1. Menselijk kapitaal is mij het allerliefste	Frank Kalshoven
2. Welke kapitale bril zet jij op?	Ellen van den Wijngaart – van Helvoirt
3. Kapitaal in beweging, een terugblik op de afgelopen 60 jaar	Jan Willem Koch
4. De hartslag van “Human Capital”	Ciondra Simoons
5. Denkkapitaal: de productiefactor van leren	Gertina Blanket
6. Kapitaal? Of beter islamitisch - of ethisch kapitaal? Dat is de vraag	Rezaie, S., Wahbi, R.
7. Herwaardering van het menselijk kapitaal	Evert Helfferich
8. Is een diploma een bewijs van menselijk kapitaal of alleen een signaal?	Ferry Haan
9. Ontgrendel het verborgen kapitaal op jouw harde schijf	Robert van Someren
10. Kapitaal in alle soorten en maten	Gerrit Gorter
11. Kapitaalbelang	Adelbert Ballast

Voorwoord

Voor je ligt de bundel Vecons kapitaal.

Een aantal maanden geleden kwam een lid van de studiedagcommissie met het idee om een bundel uit te brengen met bijdragen over Kapitaal. Het thema van de Vecon Studiedag 2026. Een bundel van en voor leden van Vecon. Immers onze leden zijn het kapitaal van de vereniging.

De reacties die wij hebben mogen ontvangen, vind je terug in deze mooie bundel. Ik ben blij dat leden de tijd hebben genomen om hun gedachten over het onderwerp kapitaal op papier te zetten. Wellicht dat iets uit de bundel je ertoe aanzet om een onderwerp in de klas nét iets anders te belichten.

Één van de bijdragen brengt mij terug naar de tijd dat ik de Havo volgde. Elke maandag bij het vak economie2, toen had je nog economie 1 en economie 2..., moesten wij de nieuwe column lezen van Frank Kalshoven. Deze column werd dan besproken door docent dhr. Kelderman. Fijn dat er nu ook een bijdrage van hem in deze bundel staat.

Het kapitaal van Vecon zijn onze leden.

We hebben ruim 2000 leden. Kapitaal waar wij trots op moeten zijn en waar wij voorzichtig mee moeten omgaan. Tegelijkertijd staat het kapitaal van de vereniging ook onder druk. Het percentage van de leden dat zich actief inzet voor de vereniging, wordt helaas steeds minder. Laten we de kapitaalkracht van Vecon behouden en versterken!

Ik wens jou veel leesplezier en veel inspiratie toe met deze bundel.

Met vriendelijke groet,
Thomas Oosterkamp,
voorzitter Vecon

1.

Menselijk kapitaal is mij het allerliefste

Het is natuurlijk geen schoonheidswedstrijd maar als ik één vorm van kapitaal mocht aanwijzen die me het allerliefste is dan is het wel menselijk kapitaal. Geen kwaad woord over fysiek kapitaal, technologisch kapitaal of zelfs over financieel kapitaal, maar mijn hart gaat echt sneller kloppen bij het nadenken over menselijk kapitaal.

Het idee om over de kennis en vaardigheden die een mens verworven heeft na te denken als ‘kapitaal’ is afkomstig van de Amerikaanse econoom Gary Becker, Nobelprijswinnaar in 1992. Midden jaren zestig publiceerde hij het boek *Human Capital* waarin hij deze gedachte uit de doeken doet. Je kunt (tijd, geld en moeite) investeren in menselijk kapitaal, waarmee je voorraad ervan toeneemt. Je zult moeten afschrijven op je menselijk kapitaal, niet alleen omdat kennis verouderd, maar ook omdat kennis en vaardigheden die je niet gebruikt wegzakken – denk maar aan het Frans dat je ooit op school leerde, maar inmiddels glad vergeten bent.

En dan is er natuurlijk nog het rendement. Het rendement op menselijk kapitaal is hoog! Platgeslagen kun je ook stellen: onderwijs loont. Hoe langer iemand naar school is geweest, des te hoger diens beloning op de arbeidsmarkt, des te meer werkuren iemand gedurende zijn leven maakt.

Wat verstaan we eigenlijk precies onder menselijk kapitaal? Gary Becker legde de nadruk op de kennis en vaardigheden voor zover die relevant zijn voor de arbeidsmarkt. Maar inmiddels is het begrip sterk uitgebreid. Aan het ‘capacitaire kapitaal’ van Becker is het ‘fysieke menselijk kapitaal’ de eerste toevoeging. Denk aan: spierkracht, gezondheid, maar ook aan schoonheid. Mooie mensen krijgen een hoger uurloon dan lelijke, bijvoorbeeld. Deze twee vormen van kapitaal beïnvloeden elkaar, zoals ook andere deelcapitalen dat doen. Wie goed gezond naar school gaat, bijvoorbeeld, kan daar (makkelijker) meer capaciteitsverwerven dan een chronisch gehandicapte leeftijdsgenoot.

En hoger opgeleiden eten onder meer gezonder doordat ze over meer kennis beschikken dan lager opgeleiden. Arbeidsongeschiktheid kan gezien worden als gedwongen afschrijven op menselijk kapitaal.

Mentaal kapitaal is deelkapitaal nummer drie. Het gaat hierbij om je persoonlijkheid, die grotendeels door de genen is meegegeven. Behulpzaam scoren op de vijf cruciale persoonlijkheidskenmerken helpt enorm bij het verwerven en onderhouden van menselijk kapitaal. Het gaat om de 'big five' Openheid, Zorgvuldigheid, Extraversie, Vriendelijkheid en Emotionele Stabiliteit.

Het vierde en laatste deelkapitaal is sociaal kapitaal: wie ken je? En voor kinderen: wie kennen je ouders? Regelen die wel even een stage? Bijles? Bellen ze even met het hoofd der school? Of zijn ze zelf laagopgeleid, misschien zelfs de taal niet goed machtig?

Deze vier deelkapitalen samen vormen het menselijk kapitaal van een individu, betoogde ik samen met collega Silvie Zonderland in het boek *Zó werken lange systemen* (2016). En dit heeft niet alleen de bekende gevolgen in de economie, ook ver daar buiten is de invloed merkbaar.

Ik noem er maar twee. Ten eerste: sterfte. Mensen met veel menselijk kapitaal leven langer (in goede gezondheid) dan mensen met weinig menselijk kapitaal. Ons (bedrijfstakingen)systeem is om die reden degressief. Hoog- en laagopgeleiden kopen per euro premie dezelfde pensioenrechten, maar omdat laagopgeleiden korter leven ontvangen zij minder pensioen dan hun leeftijdsgenoten met veel menselijk kapitaal.

Ten tweede: relaties. In Nederland komt steeds meer 'opleidingshomogamie' voor, het verschijnsel dat de chirurg tegenwoordig trouwt met een collega-specialist in plaats van, zoals vroeger, een verpleegkundige. Soort zoekt soort. Het menselijk kapitaal klontert samen op de huwelijksmarkt, en daar komen geprivilegieerde kindjes van, zowel genetisch als voor wat betreft het nest waarin ze geboren worden.

Menselijk kapitaal, daarom ben ik er zo dol op, is dus zowel een rijk concept als een begrip waarmee je veel economische en extra-economische verschijnselen kunt begrijpen. Want nu heb ik het nog niet eens gehad over de theorie van de economische groei waar menselijk kapitaal een sleutelrol in speelt, of over de frequentie van het gebruik van de sociale zekerheid wat ook al samenhangt met het kapitaal dat mensen in zich dragen.

Ik zal het maar eerlijk toegeven, ik ben simpelweg verliefd op dat begrip.

Frank Kalshoven is econoom en schrijft wekelijks een column over economie en politiek in de Volkskrant

2.

Welke kapitale bril zet jij op?

“Juf, werken we vandaag weer met de ‘brillendoos’?”, was een vaak gestelde vraag door mijn leerlingen. Was, want sinds 2018 ben ik met pensioen. In het kader van aansluiten bij bestaande kennis, vrij associëren, verdieping en het aanbieden van andere didactische werkvormen zoals debatteren en dergelijke EN in het kader van experimenteren met andere vormen van presenteren in een rap, ingezonden brief, opstel, spoken word, of..... vul maar in vormden de lessuren met de ‘brillendoos’ doorgaans de meer enerverende lessen 😊.

De brillendoos komt vrijwel meteen bij me op als ik de oproep van de Vecon lees om een bijdrage te leveren aan de bundel Vecons kapitaal.

Daar gaan we: vrije associatie en vrij naar de vorm van de commercial voor de museumkaart 2025, presentatie in spoken word:

Vecons kapitaal, ontdek, ontmoet en ervaar het!

Kapitaal met HOOFDLETTERS of met kleine letters,

vast, vlottend of vloeiend kapitaal,

slapend, dynamisch of actief kapitaal,

tijdelijk of duurzaam kapitaal?

Stoffelijk kapitaal of virtueel kapitaal,

financieel kapitaal of kapitaal-in-de-vorm-van-goederen?

Tastbaar kapitaal of on(aan)tastbaar kapitaal?

Kapitaal in cijfers of kapitaal-van-niet-in-cijfers-te-vatten-waarde?

Onderzoek de onschatbare waarde van kapitaal!

Want van en voor wie is kapitaal?

Van en voor junioren/studenten?

Van en voor medioren/docenten?

Van en voor senioren/eminences-grises?

Van en voor iedereen....., misschien?

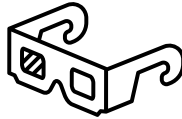
Welke optiek je ook kiest, welke bril je ook opzet:

ontdek en ontmoet het intellectuele kapitaal,

ontdek en ontmoet het sociale kapitaal,

ontdek, ontmoet en onderzoek het maatschappelijke kapitaal,

en ervaar bovenal de kracht van gebundeld kapitaal: het menselijk kapitaal!

*Ellen van den Wijngaart – van Helvoirt,
voormalig docent van het Koning Willem II College in Tilburg*

3.

Kapitaal in beweging, een terugblik op de afgelopen 60 jaar

Als jongetje had ik het geluk op te groeien in een prachtige omgeving met heel veel speelmogelijkheden. We speelden vaak buiten: in bomen klimmen en met de jongens uit de buurt ook voetballen op nabije grasveldjes. De ouders vonden het niet fijn, als we in onze eigen tuinen voetbalden, hoewel sommige tuinen daar groot genoeg voor waren. Het was een buurt vol met kapitalisten (, zoals dat in de jaren '60 en '70 nog werd genoemd).

Er woonden wat ondernemers, een accountant, een ingenieur bij een groot infrabedrijf (, zoals we dat nu zouden noemen), vele mensen met een goede baan bij de Hoogovens (nu Tata Steel) en mijn vader, die net als een collega van hem in de straat werkte bij wat later **de bank** ging heten, en die in de kredietcrisis door de overheid moest worden gered. Doordat het dorp gemêleerd was, waren er ook wijken in de buurt met sociale huurwoningen van voor de Tweede Wereldoorlog en flats van daarna.

Er was een groot ziekenhuis voor psychiatrische patiënten, die ook voor een deel in het dorp kwamen en genoten van een toen nog bloeiende winkelstand (meer dan 20 winkels, waaronder een fotozaak, een boekhandel en vele levensmiddelenzaken). Tegenwoordig zijn er nog één supermarkt, één bloemist, één snackbar, een paar kappers (waarvan er één dameskapper hier in 1969 begon en echt carrière heeft gemaakt en nu zaken heeft in heel Nederland, New York en Bali) en wat dienstverleners gevestigd in de enige winkelstraat. Dit ziekenhuis zorgde ook voor de nodige werkgelegenheid. De patiënten zijn tegenwoordig ambulante en vooral in de grote steden te vinden, waar zij voor veel werk voor de politie zorgen, die daar niet voor is opgeleid en toegerust.

We voetbalden en stoepranden ook op straat en dan was een voorbijkomende auto best hinderlijk. Gelukkig waren dat mensen uit de straat, die accepteerden, dat we speelden. Bijna iedereen had in 1962 in de straat een auto, dat was best bijzonder want er reden er pas 500.000 rond, d.w.z. 1 op de 20 inwoners had een particuliere auto.

In die jaren kwam er door arbeidsschaarste een loongolf tot stand met jaarlijkse hoge reële loongroei. Dit betekende, dat er in 1967 al 1,6 miljoen auto's (1 op 8) waren.

In 1972 waren dat er al 2,6 miljoen (1 op 5). Joop den Uyl (1919-1987) (premier van 1973-77) en lid van de PvdA vond, dat elke arbeider zijn eigen auto verdiende. Dat is zeker gelukt, want de autodichtheid is nu sinds 2019 ongeveer 1 op 2.

Dit standpunt zou bij de huidige partij tot enige commotie leiden, daar zij tegenwoordig een groot voorvechter zijn van OV en fiets. Het is dan ook niet verbazend, dat in de jaren '70 een beweging ontstaat als protest tegen de ANWB, de Algemene Nederlandse Wielrijders Bond, die ruim baan voor de auto vroeg in de ruimtelijke structuur. Die tegen-organisatie heette de éniige échte Nederlandse Wielrijdersbond afgekort ENWB nu ruim 50 jaar oud en bekend als de Fietzersbond.

De ANWB beging een grote fout door tegen die naam te protesteren en te procederen, waardoor deze organisatie na de gedwongen naamswijziging in ENFB er meteen vele leden bijkreeg. Er heerste daar ook een gezellige late jaren '60 sfeer, waar de ideeën uit Amsterdam van PROVO en later de Kabouterpartij van Roel van Duijn (1943) en Luut Schimmelpenninck (1935) de sfeer bepaalden. Een bekend voorbeeld het witte fietsenplan, dat toch later op een andere manier navolging heeft gekregen in het Nationaal Park de Hoge Veluwe en via de OV fiets (en alle derivaten, zoals SWAP fiets). De fiets was een gewoon gebruiksvoorwerp en niet ook een kapitalistisch showmodel.

Tegenwoordig verzochten vele autogebruikers, dat zij stilstaan, waar zij willen rijden (de snelweg) en rijden, waar zij willen stilstaan (het zoeken naar een parkeerplaats in een grote stad).

Nu we het toch over de grote steden hebben in de jaren '70 en '80 ontvluchtten vele wat rijker geworden inwoners de stad en gingen voor hun eerste koophuis in nieuwe steden wonen, zoals Almere, maar in de jaren '90 ook naar VINEX-wijken (Vierde Nota ruimtelijke ordening Extra). Maar ook in de jaren '60 werd er veel gebouwd, maar dat was in die tijd grotendeels sociale woningbouw. In die jaren werden er soms (het kan wel!) 100.000 woningen gebouwd, iets wat we al jaren willen, maar niet voor elkaar krijgen.

Hier moet ik een opmerking kwijt over ons gebruik van de ruimte. Toen ik in 1998 voor de enige keer in Rusland was, zei onze gids Nederland en Rusland hebben hetzelfde probleem: ruimte. Jullie hebben te weinig en wij te veel. Het is inmiddels duidelijk dat de huidige president van Rusland deze opvatting niet deelt.

Maar als je naar ons ruimtegebruik kijkt, dan zie je dat 54% agrarisch is, ongeveer 20% natuur en recreatie, 13% water en 13% bebouwd, waarvan 7% wonen en 6% overig bebouwd en infrastructuur. Dan zie je dat er best ruimte is om te bouwen als we andere keuzes maken dan de BBB. Want 54% van de ruimte draagt slechts heel weinig bij aan ons BBP en vooral varkens en koeien (melk en vlees) zijn voor de export. Verder hebben deze sectoren veel buitenlandse arbeidskrachten nodig, die slecht betaald en gehuisvest worden.

We hebben tegenwoordig ook veel meer woningen nodig, daar het gemiddeld aantal bewoners per woning in de loop van deze jaren gedaald is van 4 naar 2. Dus kunnen er ook veel kleinere woningen gebouwd worden.

Alleen mijn generatie heeft nog veel spullen, zoals boeken i.p.v. een e-reader en LP's en/of CD's in plaats van een streamingdienst, die artiesten zo slecht betaalt, dat de concertkaartjes tegenwoordig heel duur geworden zijn. Ook het voetbalbezoek was veel goedkoper. In mijn jeugd had je een staanplaats bij Telstar (toen ook eredivisie) voor 1 gulden tot 16 jaar en dienstplichtigen in uniform en voor anderen 4 gulden, als ik mij goed herinner.

Vanaf de jaren '70 was het voor velen gemakkelijker geworden door de Mammoetwet van minister Cals om een hoger opleidingsniveau te bereiken. Het aantal hoger opgeleiden (HBO/WO) in de beroepsbevolking is sterk gestegen en de arbeid is ook sterk veranderd. Gelukkig heb ik nooit hele dagen achter een PC of laptop hoeven door te brengen en heb ik genoten van de interactie in het onderwijs.

Ik was wel een van de eersten, die op zijn studentenkamer een PC had met floppies, waarmee ik mijn scripties (1987 en 1988) kon voltooien. De kostprijs van de PC met printer was bijna 4000 gulden, een grote luxe. Elke latere computer werd goedkoper. Een student/leerling zonder laptop bestaat tegenwoordig niet meer.

Dit hoger onderwijs heeft bijgedragen tot een grotere welvaart en een groter human capital, maar wat gaat AI, de volgende revolutie, betekenen? Zou de kennis weer een luxe worden en de kreet uit de jaren zeventig:

Spreiding van Kennis, Macht en Inkomen terugkomen?

Alleen verdient die kreet een aanpassing.

Niet alleen is de macht van de sociale media heel groot geworden, waardoor er een minder breed palet van meningen de kans krijgt om gehoord te worden in de samenleving.

Daarnaast is het niet de inkomensverdeling, maar vooral de vermogensverdeling (zonder pensioenvermogens, omdat die voorwaardelijk zijn) die in Nederland heel scheef is (alle cijfers van het CBS):

De onderste 25% huishoudens heeft -2% (dus schulden)

De volgende 65% heeft 41%, zodat de rijkste 10% 61% te verdelen heeft, waarvan de rijkste 1% er 26% heeft.

Waaruit bestaat dat vermogen: bij de 65% groep uit de eigen woning en dat bezit vormt 63% van hun totale bezit. Bij de volgende 10% telt de eigen woning voor 40% mee, waarvan bij de rijkste 1% de eigen woning slechts 5% van hun bezit vormt. Zij (, die 1%) bezitten 73% van het box 2 vermogen, de volgende 9 % bezit 23% en de 90% van de Nederlanders bezit 4% van het box 2 vermogen, waarvan de armste 25% niets.

Van de Nederlanders heeft 56% van de huishoudens een eigen woning in 2024. In Drenthe en Zeeland is dat 67%, in Noord-Holland slechts 49 %. Het hoogste cijfer is in Bloemendaal 72 % en het laagste in Amsterdam 29%.

Het gemiddeld vermogen per huishouden is in Nederland € 563.800, terwijl de mediaan € 334.600 is. Het Rotterdamse vermogen zit bijna op het gemiddelde, terwijl het Amsterdamse op € 974.600 zit. Het hoogste gemiddelde is in Bloemendaal met € 2.630.200 terwijl uit de mediaan blijkt, dat de meerderheid toch geen miljonair is, namelijk € 934.600.

De rijkste groep Nederlanders zijn de 60-plussers (maar niet allemaal) en hen en de vermogenden meer laten betalen, zou mijns inziens dan ook eerlijk zijn. Gewoon AOW-premie heffen over pensioenen is ook solidair ten opzichte van hen, die de AOW leeftijd nooit bereikt hebben.

Gisteren 7 maart kwam ik nog een bijdrage tegen van Martin Visser, die zegt, dat niet de betaalbaarheid van de AOW het grote probleem is maar de extra uitgaven voor defensie. Het zou logisch zijn deze uitgaven te laten betalen door degenen die wat te verliezen hebben. De armste 25 % heeft alleen maar zijn leven te verliezen, terwijl anderen vooral fysieke goederen te verliezen hebben. Hen daarvoor te laten betalen via een soort OZB van het Rijk is dan ook een prima oplossing.

Dankzij box 2 betaalt de rijkste groep maar ongeveer 20% belasting. Alleen krijgen Zucman en anderen, die een hogere vermogensbelasting bepleiten in Nederland geen poot aan de grond, is hier sprake van verliesaversie (van nog te hopen inkomens en vermogens?) Of zijn ze bang voor Kapitaal in beweging? Ik weet het niet.

Maar een schrikbarend feitje hoorde ik afgelopen woensdag 4 maart tijdens een lezing op de EUR van Prof. Karen Maas:

In 1975 bestonden de bezittingen van de 500 aandelen in de Standards en Poor Index voor 83% uit fysieke kapitaalgoederen, terwijl dat nu in 2025 nog maar 8% is.

Kapitaal is inderdaad in beweging, maar is er bij die bedrijven nog iets te halen als het misgaat?

Jan Willem Koch, oud-docent (bedrijfs-)economie in Dordrecht en opgeleid aan de EUR, werkzaam geweest in Zuid-Holland en geboren en op school gegaan in Noord-Holland.

4.

De hartslag van "Human Capital"

Human capital is een klassiek begrip binnen de economische theorie. Kennis en vaardigheden van degene die arbeid verrichten vergroten de algehele productiviteit en dragen bij aan economische groei. In een snel veranderende, inclusievere economie krijgt dit begrip echter een bredere en diepere betekenis. Human capital gaat niet langer alleen over diploma's of meetbare kennis, maar over het totale potentieel van mensen.

De arbeidsmarkt verandert sneller dan ooit. Beroepen verdwijnen, nieuwe functies ontstaan en flexibiliteit is cruciaal. Dit vraagt om een verschuiving van de focus, van wat iemand kan naar wat iemand kan ontwikkelen. Talentontwikkeling staat daarbij centraal. Talent is geen vast gegeven, maar iets dat zich vormt door kansen, begeleiding en context. Voor het economieonderwijs betekent dit dat human capital niet alleen een abstract modelbegrip is, maar een herkenbaar en persoonlijk thema voor leerlingen.

Diversiteit speelt hierin een sleutelrol. Economische modellen gaan vaak uit van de 'gemiddelde werknemer', terwijl de werkelijkheid juist gekenmerkt wordt door verschillen in achtergrond, cultuur, vaardigheden en ervaringen. Onderzoek laat zien dat divers samengestelde teams innovatiever zijn en betere beslissingen nemen. Diversiteit is daarmee geen bijzaak, maar een economische productiefactor. Inclusie bepaalt of dat potentieel daadwerkelijk wordt benut. Wanneer talent onbenut blijft door kansenongelijkheid of een te beperkte definitie van succes, is dat niet alleen sociaal onwenselijk, maar ook economisch inefficiënt.

Naast kennis worden vaardigheden steeds belangrijker. Denk aan samenwerken, kritisch denken, communicatie en aanpassingsvermogen. Deze vaardigheden zijn essentieel in een economie waarin technologische ontwikkelingen en maatschappelijke veranderingen elkaar snel opvolgen. Ze stellen mensen in staat om duurzaam inzetbaar te blijven en actief deel te nemen aan zowel de arbeidsmarkt als de samenleving.

Hier ligt een duidelijke opdracht voor het economieonderwijs. Door human capital te verbinden aan talentontwikkeling, diversiteit en vaardigheden krijgt het begrip meer betekenis voor leerlingen. Het helpt hen niet alleen de economie te begrijpen, maar ook hun eigen positie daarin te verkennen. Zo draagt het vak economie bij aan een inclusieve blik op economische waarde.

Human capital is daarmee meer dan een productiefactor in een model. Het is de hartslag van de economie: dynamisch, divers en bepalend voor de toekomst.

*Ciondra Simoons,
docent economie,
mentor l5he*

5.

Denkkapitaal: de productiefactor van leren

In de economie spreken we vaak over kapitaal als een productiefactor: middelen die helpen om waarde te creëren. Machines, gebouwen, kennis en vaardigheden, allemaal vormen van kapitaal die productiviteit mogelijk maken.

Maar er bestaat ook een andere vorm van kapitaal die in het onderwijs voortdurend in beweging is: **denkkapitaal**.

Denkkapitaal ontstaat wanneer leerlingen niet alleen informatie ontvangen, maar worden uitgedaagd om te denken. Wanneer ze patronen proberen te herkennen, verklaringen zoeken, redeneringen opbouwen en begrippen met elkaar verbinden. In die momenten investeren leerlingen in hun eigen cognitieve vermogen.

In veel lessen ligt de nadruk nog sterk op uitleg. Maar uitleg alleen vergroot het denkkapitaal van leerlingen niet automatisch. Denkkapitaal groeit wanneer leerlingen eerst proberen een probleem te begrijpen, wanneer er denkactiviteit ontstaat en wanneer uitleg aansluit bij vragen die al in hun hoofd leven.

Onderwijs dat het denkkapitaal van leerlingen wil versterken, begint daarom niet bij de vraag: *Hoe leg ik dit het beste uit?* Maar bij een andere vraag: *Wat moeten leerlingen doen om dit te begrijpen?*

Wanneer leerlingen eerst zelf patronen onderzoeken, situaties analyseren of voorspellingen doen, ontstaat een moment waarop uitleg betekenis krijgt. Onderwijsonderzoekers noemen dat een *time for telling*: het moment waarop instructie daadwerkelijk iets toevoegt, omdat leerlingen al bezig zijn met het probleem.

In die wisselwerking tussen denken en uitleg komt kapitaal werkelijk in beweging. Niet alleen economisch kapitaal, maar ook cognitief kapitaal.

Elke denkactiviteit is dan een kleine investering. En elke les een kans om het denkkapitaal van leerlingen te laten groeien.

Gertina Blanket (Eco Didactiek)

6.

Kapitaal? Of beter islamitisch - of ethisch kapitaal?

Dat is de vraag!

Inleiding

In de economieles werd islamitisch bankieren een keer kort behandeld en wij, S. Rezaie en R. Wahbi, leerlingen in resp. havo 5 en vwo 6, wilden er beiden wel meer van weten, waardoor we zelf onderzoek gingen doen naar islamitisch bankieren voor ons ProfielWerkStuk (PWS). Aangezien andere leeftijdsgenoten en wij in de leeftijd komen dat wij steeds meer moeten bankieren is dit voor ons wel interessant om te onderzoeken. Wij waren voor ons onderzoek vooral benieuwd naar de grootte en de aanleiding van de vraag in Nederland naar islamitisch bankieren, omdat de vraag een essentieel onderdeel is voor het succes van islamitisch bankieren in Nederland.

In Nederland is pas in augustus van 2025 de eerste islamitische bank opgericht (Islamomroep, 2025).

Voor ons PWS hebben wij diverse mensen geïnterviewd (o.a. de oprichter van de eerste Nederlandse islamitische bank Insifr en een financieel expert in Saoedi-Arabië), literatuur bestudeerd en twee enquêtes afgenomen, één onder moslims en één onder niet-moslims. 67 moslims en 50 niet-moslims vulden de enquête in.

Islamitisch bankieren

Hoewel er bij islamitisch bankieren ook sprake is van 'realisten' en 'idealisten' en sommige stromingen ook geen moeite hebben met conventioneel bankieren als er geen islamitische banken zijn, wordt er wel uitgegaan van zeven belangrijke principes:

- Verbod op het in rekening brengen van rente (Riba): er mag geen rente gevraagd worden. Geld mag geen winst opleveren zonder risico of inspanning.
- Risicodeling: bank en klant delen samen winst en verlies, in plaats van dat de bank altijd winst maakt.
- Verbod op speculatie (Gharar): alles moet duidelijk en eerlijk zijn, zonder vaagheid of gokken op de toekomst.

- Gokken (Maisir) is niet toegestaan: rijkdom mag niet komen door kansspelen of toeval, alleen door echt werk of handel.
- Investeer alleen in Shariah-compliant industrieën/activiteiten: banken mogen alleen investeren in toegestane sectoren, dus niet in alcohol, gokken, pornografie, varkensvlees of wapens.
- Sociale verantwoordelijkheid en liefdadigheid (Zakat): banken moeten ook letten op het welzijn van de samenleving en een eerlijke verdeling van welvaart.
- Financiering gedekt door activa: elke transactie moet gekoppeld zijn aan iets tastbaars, zoals een huis, bedrijf of product.

(Insifr, 2025).

Vervolgens zijn er verschillende bankproducten, waaronder Murabaha (de bank koopt een activa voor de klant en die betaalt in termijnen, inclusief kosten), Ijarah (leasing), Musharaka (partnerschap), Mudaraba (winstdeling), Qard al-hasan (renteloze lening).

Onze onderzoek:

De vraag naar islamitisch bankieren wordt beïnvloed door een combinatie van religieuze, ethische en financiële factoren. Om dit systeem aantrekkelijker te maken voor een brede groep consumenten in Nederland, zijn er zowel juridische als commerciële veranderingen nodig.

Er bleken verschillende behoeften van zowel moslims als niet-moslims te zijn die zorgen voor de vraag naar islamitisch bankieren. Dat zijn:

Religieuze overtuiging

Voor de meeste moslims is het verbod op rente de belangrijkste reden om te kiezen voor islamitisch bankieren. De moslims krijgen door islamitisch te bankieren ‘rust in hun hoofd’, omdat ze kunnen sparen of lenen zonder dat ze zich niet houden aan de regels van hun geloof. Uit ons eigen onderzoek blijkt dat bijna 90% van de ondervraagde moslims bereid is over te stappen naar een islamitische rekening, zelfs zonder rente. Moslims willen wel meer dan alleen een bank met een islamitisch logo. Mensen zijn wel op zoek naar een bank die écht islamitisch is en de islamitische regels volgt.

Ethiek en Maatschappelijke Verantwoordelijkheid

Het islamitisch bankieren deelt veel principes met het ethisch bankieren, zoals het niet investeren in schadelijke industrieën en een focus op sociale rechtvaardigheid. Hierdoor worden ook niet-moslims die transparantie en maatschappelijk verantwoord ondernemen belangrijk vinden aangetrokken. Alleen kennen veel niet-moslims het islamitische bankieren nog niet.

Islamitische banken zijn gebaseerd op religieuze overwegingen en ethische banken op ethische overwegingen. Islamitische banken richten zich meer op het bevorderen van sociale gelijkheid door het geven van renteloze leningen, terwijl conventionele banken, die meer ethisch willen functioneren, zich meer richten op duurzaamheid en klimaat.

Hoe moet islamitisch bankieren aantrekkelijker worden gemaakt voor consumenten?

Een helder juridisch en fiscaal kader. In Saoedi-Arabië zorgt de centrale bank (SAMA) voor duidelijke spelregels via een 'Sharia Governance Framework'. In Nederland is er niet zo'n kader, wat zorgt voor onzekerheid.

Fiscale gelijkheid is cruciaal voor hypotheekrenten. Momenteel is conventionele hypotheekrente aftrekbaar van de belasting, maar de winstopslag of huur bij islamitische vormen is dat niet. Hierdoor zijn halal-hypotheekrenten in Nederland financieel minder aantrekkelijk.

Verbetering van de prijs-kwaliteitverhouding

Islamitische banken moeten hun maandelijkse kosten verlagen om de concurrentie aan te gaan met conventionele banken. Uit onze enquête blijkt dat voor veel consumenten (vooral niet-moslims) de hogere kosten van islamitisch bankieren een drempel zijn. De consumenten missen bij islamitisch sparen ook de financiële baat van rente-inkomsten. Daarnaast zeiden veel van onze respondenten dat een hoog niveau van dienstverlening (zoals apps, websites en klantenservice) ook een belangrijke voorwaarde is om over te stappen.

Vertrouwen en Erkenning

Veel islamitische respondenten gaven aan dat een islamitische bank ook een 'erkende bank' moet zijn die net zo veilig en transparant is als de grote conventionele banken. Samenwerking met, of adoptie door, grote gevestigde partijen kan helpen om islamitisch bankieren uit de 'niche' te halen en op grotere schaal aan te bieden.

Onze conclusie:

De vraag is groot onder de moslims en aanwezig onder de niet-islamitische consumenten die op een ethische wijze willen bankieren, die wij enquêteerden, maar de hoge kosten, het gebrek aan fiscale voordelen en de behoefte aan een officieel Nederlands toezichtkader zijn momenteel de grootste obstakels voor verdere groei.

Een combinatie van heldere overheidsregels, betrokkenheid van grote banken, een verbeterde prijs-kwaliteitverhouding en een moderne, digitale aanpak is de weg naar een succesvolle introductie in Nederland.

Onze evaluatie:

We hebben geen informatie gevonden die niet in ons straatje paste omdat wij neutraal ons onderzoek ingingen en het ons niet uitmaakte welke resultaten uit ons onderzoek kwamen. Verder hebben wij in ons PWS zowel lof als kritiek laten horen over islamitisch bankieren.

Ondanks dat we nu veel geleerd hebben over islamitisch bankieren, is er nog veel te onderzoeken, want we hebben ons nu vooral gericht op de vraagkant onder particulieren. Daarom zijn mogelijke ideeën voor een vervolgonderzoek de vragen wat er moet gebeuren zodat meer banken islamitisch bankieren gaan aanbieden.

Als er een vervolg komt op ons profielwerkstuk dan zouden we willen onderzoeken hoe winstgevend islamitisch bankieren is voor banken, omdat we ons nu vooral hebben gericht op de vraagzijde van islamitisch bankieren.

Rezaie, S. (auteur), Wahbi, R. (auteur), Lammers, W. (begeleider), Olympus College, Arnhem, 2025

Bronnenlijst

Insifr (2025, Datum onbekend). '7 belangrijke principes van islamitische financiers die je moet kennen'. <https://www.insifr.com/nl/blogs/7-belangrijke-principes-van-islamitisch-bankieren> (Gezien op 9 oktober 2025).

Islambank.nl (Datum onbekend). 'Wat is islamitisch bankieren?'. <https://islambank.nl/wat-is-islambankieren> (Gezien op 8 maart 2026).

Islam omroep (2025, 18 augustus). 'Nieuwe islamitische bank INSIFR van start in Nederland'. <https://islamomroep.nl/2025/08/18/nieuwe-islamitische-bank-insifr-van-start-in-nederland/#:~:text=Vanaf%20vandaag%20kunnen%20klanten%20terecht,in%20de%20Nederlandse%20financi%C3%A4le%20sector> (Gezien op 21 februari 2026).

Rezaie, S., Wahbi, R., 24 feb. 2026. 'De Toekomst van Islamitisch Bankieren in Nederland'. Profielwerkstuk onderzoek havo 5 en vwo 6, Olympus College, Arnhem.

7.

Herwaardering van het menselijk kapitaal

Inleiding

Deze week sprak ik Carola, docent geschiedenis op een middelbare school. Ze werkte er 16 jaar. In die jaren had ze verschillende taken gehad. Maar nu was ze uitgekeken op haar werk. Ze was blij met de uitdaging die ze ervoer in haar vrijwilligerswerk.

Ruim 25 jaar was ik leidinggevende bij drie onderwijsinstellingen in het MBO en het HBO. In de gesprekken die ik had met docenten, kwam vaak hetzelfde beeld naar voren als in het gesprek met Carola. Maar ik herinner me ook Noah, een docent economie van 60 jaar. Hij was nooit uitgekeken en bedacht steeds nieuwe dingen. Hij zei: 'Je moet altijd blijven innoveren'.

Toen ik 9 jaar geleden docent op een school werd, merkte ik dat sommige docenten die er al langer werkten wat zurig overkwamen. Typerend was de reactie van collega Tom, toen ik van een bijeenkomst terugkwam over de nieuwe onderwijsvisie van de school: 'Naar dit soort bijeenkomsten ga ik niet meer'. Later vertelde Tom dat hij tot 3 jaar geleden druk bezig was geweest met het inrichten van een elektronische leeromgeving. Daarna was de school overgegaan op een andere leeromgeving. 'Al mijn werk voor niets geweest', zei hij.

Menselijk kapitaal¹

Het menselijk kapitaal van een school wordt gevormd door docenten en ondersteunende medewerkers. Als zij als kapitaal worden gezien, betekent dit dat ze waarde hebben. De ontwikkeling van dat kapitaal is dan een belangrijk aandachtspunt.

In dit artikel gaat het over de waarde van docenten. In een tijd waarin de omgeving van de school sterk in beweging is, lijkt het van groot belang dat docenten mee ontwikkelen.

Onderwijsinhouden veranderen, technologische hulpmiddelen innoveren en de houding en de behoeften van onderwijsvragers (studenten of leerlingen) worden anders.

¹ De benaming menselijk kapitaal is niet op zijn plaats; mensen zijn geen kapitaal. In het kader van het thema van deze bundel kon ik niet iets beters bedenken.

De vraag is: hoe kan het menselijk kapitaal van een school zijn waarde houden of in waarde toenemen?

Uit de voorbeelden in de inleiding blijkt dat dit lastig kan zijn. Uit onderzoeken (*Professionele Ontwikkeling van Leraren van Basisscholen* | Nationaal Kennisinstituut Onderwijs, z.d.) komt eenzelfde beeld naar voren.

Hieronder beschrijf ik een aantal voorzetten voor oplossingsrichtingen.

Oplossingsrichtingen voor behoud en ontwikkeling van het menselijk kapitaal

In de landelijke onderzoeken blijkt dat op kleine scholen leerlingen, studenten en ook docenten vaak meer tevreden zijn dan bij grote scholen; dit blijkt bijvoorbeeld uit de Keuzegids (2026, 8 januari).

Grotere scholen hebben relatief meer overhead dan kleinere scholen. Zo ontmoette ik onlangs een coördinator van de Haagse hotelschool. Zij deed in haar eentje het werk wat bij grote hogescholen door 10 anderen wordt gedaan. De overhead bij grotere scholen zorgt voor meer protocollen en regels waar docenten zich aan moeten houden. Dat leidt tot meer werkdruk en minder werkplezier bij docenten. En de autonomie van docenten neemt daardoor af. Net als bij professionals in andere sectoren is autonomie een belangrijke succesfactor voor het goed functioneren van docenten (Buiting, 2024).

Een grotere autonomie betekent nog niet dat een docent zich blijft ontwikkelen. Weggeman (2007) maakt een onderscheid tussen innoverende werkers (I-prof) en routinematig werkende professionals (R-prof). In zijn boek beschrijft hij onderstaande kenmerken van I-profs en R-profs.

<i>I-prof</i>	<i>R-prof</i>
Vernieuwt en ontwikkelt nieuwe praktijiken	Verbeterd bestaande praktijiken
Doet dat vooral op basis van nieuwe informatie en attitude	Doet dat vooral op basis van ervaring en vaardigheid
Is flexibel en creatie	Is efficiënt en geconcentreerd
Doorbreekt patronen	Ontwikkeld patronen
15-20 % van de kenniswerkers is I-prof	80-85% is R-prof

Tabel 1 Kenmerken I-profs en R-profs (Weggeman, 2007)

Uit het onderzoek van Weggeman blijkt dat kenniswerkers in het begin van hun loopbaan meer kenmerken van de I-prof hebben. Gaandeweg schuift dat bij veel kenniswerkers op naar meer kenmerken van de R-prof. Een klein aantal blijft de hele loopbaan vooral I-prof. Keynes is daarvan een voorbeeld (Admin, z.d.). Hij werd in 1887 geboren, was tot zijn dood in 1946 hoogleraar en bleef ook tot zijn dood nieuwe dingen doen en publiceren. Zijn beslissende werk was de Algemene Theorie van Bezetting, Rente en Geld (1936), waarmee hij een definitief antwoord wilde bieden op de ernstige economische depressie die over de hele wereld was ontketend na de crash van de New York Stock Exchange in 1929. In de eerder genoemde voorbeelden hebben de docenten Carola en Noah vooral de kenmerken van de I-prof. Tom lijkt meer op de R-prof.

Professionals hoeven niet altijd innovatief te zijn. In een school is het zeker van belang dat er een goede structuur is en dat er orde heerst. Als er grote maatschappelijke veranderingen zijn, waar 'de school iets mee moet', hebben de school en de docenten (met R-prof-kenmerken) een uitdaging.

Om preventief met de uitdaging om te gaan geeft Weggeman suggesties, die ook voor een school bruikbaar zijn.

1 Kijk naar buiten, anders zie je niks en innoveer door samen te werken. Binnen een school ontstaan na verloop van tijd patronen waardoor innovatie minder op gang komt.

Door docenten aan te moedigen en te faciliteren om naar externe bijeenkomsten te gaan, wordt innoveren gemakkelijker.

2 Faseer het innovatieproces, stimuleer intern ondernemerschap, zorg dus voor beheersing en autonomie. De meeste scholen zijn mede door de toegenomen regeldruk vanuit de overheid gericht op beheersing.

Grote scholengemeenschappen kunnen zich opdelen in kleinere resultaatverantwoordelijke eenheden om ondernemerschap en autonomie aan te moedigen.

3 Richt de organisatie zo in dat die innovatie uitlokt. Weggeman noemt daarvoor onder andere het oprichten van Communities of Practice, die zich richten op innovatie, het organiseren van workshops over 'Out of The box denken' en het waarderen van humor binnen de organisatie. Deze aanpakken zijn ook binnen een school toepasbaar.

Om tot een echte herwaardering van het menselijk kapitaal te komen is de houding van leidinggevendenden cruciaal. Brown (2019) pleit voor een open en kwetsbare opstelling van leidinggevendenden. Ze schrijft dat een moedige leider iemand is, die zegt: 'Ik zie je. Ik hoor je. Ik heb niet alle antwoorden, maar ik blijf luisteren en vragen stellen'. Een goede leidinggevende kiest voor een bescheiden opstelling en zet de docenten in het licht. Zij zijn het die elke dag voor leerlingen en studenten het verschil maken.

En daarmee begint de herwaardering van docenten in de school.

*Evert Helfferich,
leraarsopleiding Economie, Hogeschool Windesheim*

Geraadpleegde bronnen:

Admin. (z.d.). *John Maynard Keynes - Biografie, wie hij is en wat hij deed*. Economy-Pedia.com. <https://nl.economy-pedia.com/11040112-john-maynard-keynes>

Brown, B. C. (2019). *Durf te leiden: De kracht van kwetsbaarheid voor moedige leiders*.

Buiting, J. (2024). *De autonomie van de leraar*

F, A. W., & Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. *Journal Of The Royal Statistical Society*, 99(2), 383. <https://doi.org/10.2307/2980590>

Keuzegids. (2026, 8 januari). *Dé onafhankelijke studievergelijker - Keuzegids*. <https://keuzegids.nl/>

Professionele ontwikkeling van leraren van basisscholen | Nationaal Kennisinstituut Onderwijs. (z.d.). Nationaal Kennisinstituut Onderwijs. <https://www.nko.nl/onderzoeksprojecten/professionele-ontwikkeling-van-leraren-van-basisscholen>

Weggeman, M. (2007). Leidinggeven aan professionals? Niet doen!: over kenniswerkers, vakmanschap en innovatie. *Data Archiving And Networked Services (DANS)*. <https://research.tue.nl/nl/publications/3e7bbde4-50de-452f-b404-3e83b05ddd06>

8.

Is een diploma een bewijs van menselijk kapitaal of alleen een signaal?

Wij werken in het onderwijs in de menselijk kapitaal-business. Leerlingen verlaten hun middelbare school met een hoger menselijk kapitaal, dan hoe ze bij ons binnen kwamen. En daarmee zijn de leerlingen waardevol voor de samenleving, want ze dragen als productieve werknemer en burger bij. Toch?

Misschien is dit niet het hele verhaal. Michael Spence kreeg in 2001 de Nobelprijs voor Economie voor zijn signaling theorie over een iets andere functie van onderwijs.

Het verbaast mij altijd hoe weinig deze theorie is doorgedrongen in het denken over onderwijs. Ik begrijp het ook wel, want de conclusies zijn niet automatisch aangenaam.

Al in de jaren zeventig stelde Spence dat onderwijs behalve het vergroten van menselijk kapitaal, ook een signaalfunctie heeft in de arbeidsmarkt (Spence, 1978). Werkgevers hebben namelijk geen goede manier om de arbeidsproductiviteit van potentiële werknemers waar te nemen. Er is sprake van informatie-asymmetrie. De werknemer kent zichzelf. De werkgever heeft alleen een sollicitatieprocedure om vast te stellen of de werknemer zijn loon straks waard is.

Op welke manier kan een werknemer een werkgever echter geruststellen over zijn vaardigheden? Door het tonen van een diploma. De aannahme is dat het halen van een specifiek diploma alleen is weggelegd voor leerlingen met specifieke vaardigheden. Het diploma wordt hiermee een signaal voor de vaardigheden van de werknemer, waarop de werkgever zijn beslissing kan baseren.

Hierbij is het inzicht dat de kosten voor het volgen van onderwijs voor een leerling met een potentieel hoge productiviteit, lager zijn dan voor een leerling met een potentieel lage productiviteit. Hierbij moeten we vooral denken aan opofferingskosten.

De vaardige leerling haalt met een geringe inspanning een diploma die hem een hoog salaris oplevert. De minder vaardige leerling moet er veel meer moeite voor doen in termen van tijd en inspanning, waardoor de inspanning misschien niet de moeite waard is. De kosten zijn hoger dan de baten.

Tot zo ver, is er nog niet veel aan de hand. De problemen met de signaal-functie van diploma's is wanneer het signaal belangrijker wordt dan de inhoud. Spence stelde dat het mogelijk is dat werknemers in onderlinge concurrentie meer en hogere diploma's gaan halen dan strikt noodzakelijk is voor de beoogde functie. Er is dan sprake van overscholing, of overeducatie. Dat is niet zo erg in een individueel geval. Maar wanneer we naar het hele onderwijsstelsel kijken van bijvoorbeeld Nederland. Dan is het niet ondenkbaar dat we overscholen. Is circa 20 jaar onderwijs echt de optimale hoeveelheid? Zou het niet korter en efficiënter kunnen? Allemaal relevante economische vragen.

In onze huidige diplomademocratie lijkt de signaalfunctie steeds dominanter. Terwijl de OESO keer op keer constateert dat het niveau van het onderwijs omlaag gaat en dan vooral aan de onderkant van verdeling, worden diploma's wel behaald. Je zou kunnen zeggen dat onderwijsbijdrage aan het menselijk kapitaal afneemt, maar dat de signalen op niveau blijven.

Hierbij is er natuurlijk de vraag aan hoeveel menselijke kapitaal een samenleving behoefte heeft. Je zou zeggen, meer is altijd beter, maar ook hier is waarschijnlijk ergens een optimum. Wij hebben geen idee waar dat optimum ligt.

Wanneer we de gedachtegang van Spence volgen dan zou het kunnen dat we dat optimum al lang voorbij zijn. Laat de beleidsmakers op het ministerie van Onderwijs dit maar niet lezen. Hoewel, eind jaren negentig openden de economen Henriëtte Maassen van den Brink en Wim Groot het debat over overeducatie in Nederland (Groot et al, 1996). Sindsdien is het stil over dit onderwerp. Maar misschien is de boodschap destijds toch geland en is de achteruitgang van de onderwijsprestaties sindsdien niet helemaal toevallig. Het menselijk kapitaal was te hoog.

*Ferry Haan,
coördinator van de Master Leraar Algemene Economie,
Hogeschool van Amsterdam*

Bronnen:

Michael, S. (1973). Job market signaling. *Quarterly Journal of Economics*, 87, 354-374.

Groot, W., & Maassen Van den Brink, H. (1996). Overscholing en verdringing op de arbeidsmarkt. *Economisch Statistische Berichten*, 81(4042), 74-77.

9.

Ontgrendel het verborgen kapitaal op jouw harde schijf

Het is zondagmiddag. Je zoekt naar een activerende spelvorm bij 'Vraag en aanbod' voor die leuke havo-4 klas. Je weet dat ergens in Nederland een collega precies datgene heeft gemaakt wat jij zoekt. Maar waar?

Waarschijnlijk staat dat goudklompje te verstoffen op een harde schijf in Groningen of Brabant, terwijl jij het wiel opnieuw aan het uitvinden bent. En op datzelfde moment werkt een collega hard aan een lesidee dat jij eerder al hebt uitgewerkt. Economisch gezien haal je zo een veel te laag rendement op jouw kostbare tijdsinvestering.

Van 'Mijn' naar 'Ons'

Jouw harde schijf is een schatkist vol slapend kapitaal. Lesbrieven, klaslokaalexperimenten, examentrainingen of een briljant bedacht spel: het is *idle capacity*. Tijd om dat kapitaal te activeren!

Maak kennis met **De DeelEconomen**.

Wij zijn een nieuwe, snelgroeiende community op LinkedIn waar economiedocenten hun materialen delen. Geen commercie. Geen kosten. Wel op basis van de deeleconomie zoals Russell Belk het definieerde: *eerlijk zullen we alles delen*.

Wat is jouw rendement?

- **Tijdswinst**

Waarom uren zwoegen als een collega het voorwerk al heeft gedaan? Downloaden, aanpassen aan jouw klas en lesgeven maar. Minder voorbereidingstijd betekent meer tijd voor jezelf (of voor die ene leerling die extra aandacht nodig heeft).

- **Kwaliteitsimpuls**

Door elkaars werk te gebruiken en te verbeteren, stijgt de kwaliteit van ons onderwijs.

- **Groei van je netwerk**

Je komt in contact met bevrogen vakgenoten uit alle windstreken en onderwijstypes.

Hoe werkt het?

Het principe is 'halen en brengen'. Je mag onbeperkt gebruikmaken van de database. De enige 'prijs' die je betaalt? We vragen je om zelf iets te delen. Dat hoeft geen perfect gepolijst meesterwerk te zijn; ook een ruw idee of een handige samenvatting is waardevol menselijk kapitaal.

Investeer mee

Tijdens deze Vecon-studiedag praten we over kapitaal. Laten we de daad bij het woord voegen. Haal die kapitale bestanden van je harde schijf en deel ze met je collega's. En maak gebruik van het kapitaal dat je collega's met jou delen!

Zoek op LinkedIn naar '**De DeelEconomen**' of scan de QR-code hieronder om je lidmaatschap aan te vragen.

Word lid, deel je eerste bestand en zie hoe jouw bijdrage bijdraagt aan het activeren van het verborgen kapitaal. Tot ziens in de groep!

*Robert van Someren,
economiedocent bij het Carmelcollege Emmen en lerarenopleider bij de master leraar algemene
economie bij NHL Stenden*

10.

Kapitaal in soorten en maten

Hoe schrijf je een beschouwing over het begrip 'kapitaal'? Door te rade te gaan bij een econoom die over dat begrip heeft nagedacht. Je komt dan snel terecht bij Karl Marx, die er een boek over schreef, namelijk *Das Kapital*, waarvan het eerste deel in 1867 verscheen. Met kapitaal bedoelde Marx vast en vlottend kapitaal. Dus machines, gebouwen en dergelijke als vast kapitaal en voorraden als vlottend kapitaal.

Vooraf het vast kapitaal speelt een belangrijke rol in Marx' ondergangstheorie van het kapitalisme. Hij gaat ervan uit dat de ondernemers, gedwongen door de concurrentie, steeds meer gaan investeren in vast kapitaal. Daardoor wordt arbeid in toenemende mate overbodig. De substitutie van arbeid door (vast) kapitaal zorgt voor een *Reservearmee* van arbeiders. Uitkeringen bestonden destijds niet, dus de werkloosheid roept een voortdurende *Verelendung* op, resulterend in een revolutie, waarna het proletariaat het kapitaal tot gemeenschappelijk bezit verklaart.

Overigens was Marx niet de eerste die schreef over het kapitaalbegrip. Ook de 'vader' van de economie, Adam Smith, schreef er al in 1776 in zijn hoofdwerk over. Hij maakte daarbij een onderscheid tussen stock (voorraad, vlottend kapitaal) en *fixed capital*. Overigens speelde de laatste kapitaalvorm in de pré-industriële tijd waarin Smith schreef een zeer ondergeschikte rol. Dat begon een kleine eeuw later, in Marx' tijd, duidelijk te veranderen.

Zowel Marx als Smith gebruikte dus een zeer beperkt kapitaalbegrip, namelijk als een productiemiddel, dat naast arbeid een – in het geval van Marx: steeds belangrijker – rol in het productieproces speelt.

We maken nu een forse sprong in de tijd. In 2014 publiceerde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) zijn studie *Verschil in Nederland*. Zoals we zullen zien heeft het kapitaalbegrip in de tussentijd een, wat je noemt, forse uitbreiding ondergaan.

Het SCP probeert grip te krijgen op de mate van gelijkheid dan wel ongelijkheid in Nederland. Daartoe gebruikt het bureau het begrip 'kapitaal', maar doet dat heel anders dan onze illustere voorgangers. Kapitaal wordt hier niet gebruikt als productiemiddel, maar als persoonskenmerk. Het SCP hanteert vier vormen van kapitaal.

- Persoonskapitaal
Daarbij moet je denken aan zaken als gezondheid, zelfvertrouwen en een al dan niet aantrekkelijk uiterlijk.
- Economisch kapitaal
Bijvoorbeeld: opleiding, beroep, besteedbaar inkomen, financieel vermogen.
- Cultureel kapitaal
Denk aan ICT-vaardigheden, beheersing van (vooral) de Engelse taal, deelname aan de 'hogere' cultuur (concerten, toneel, museum).
- Sociaal kapitaal
Hierbij gaat het met name om kwantiteit en kwaliteit – bijvoorbeeld met al dan niet invloedrijke personen – van iemands persoonlijke contacten.

Met behulp van de verdeling van deze vier soorten kapitaal over de bevolking komt het SCP met enkele slagen om de arm tot een tweedeling in de samenleving. Over een bovengemiddeld kapitaal beschikken de volgende groepen: de gevestigde bovenlaag, de jongere kansrijken, de werkende middengroep en de comfortabel gepensioneerden.

Over een benedengemiddeld kapitaal beschikken de onzekere werkenden en een onderlaag die weinig subtiel het precariaat wordt genoemd.

Afgezien van het resultaat van deze SCP-analyse is wel duidelijk dat het begrip 'kapitaal' aanzienlijk ruimer genomen wordt: behalve uitsluitend fysiek kapitaal speelt ook het *human capital* een belangrijke rol.

*Gerrit Gorter,
voormalig hoofdredacteur TEO*

11.

Kapitaalbelang

Rond de millenniumovergang begonnen ondernemende early birds de kracht van internet te ontdekken. Het was de tijd dat mensen nog niet het bestaan van Google search kenden, men zocht op internet met behulp van Netscape of Alta Vista.

Mensen met visie en met een ondernemende geest gingen aan de slag in deze nieuwe wereld van mogelijkheden, één bedrijfje wilde als provider internet-Nederland veroveren, een ander meende waarde te kunnen toevoegen op de advertentiemarkt, een ander zag veel mogelijkheden in de educatiemarkt. Eén van die mensen had het idee om vele van die net startende of gestarte onderneminkjes samen te brengen in een netwerk van bedrijven. Dat netwerk zou dan dé plek zijn waar je als bedrijf heen zou gaan voor welke behoefte je dan ook had op het gebied van internet; een one-stop shopping platform, vooral B2B. ICOM, Internet Competence Network was geboren. Aan grootse bespiegelingen geen gebrek: 'we' gingen een nieuw tijdperk binnentreden, een nieuwe economie diende zich aan, het bedrijf werd al gauw omgedoopt tot Newconomy. Want de mogelijkheden waren schier oneindig, het potentieel was zó groot. Iedereen wilde wel op de net gestarte trein meespringen. Maar je had wel expertise nodig. Je had wel het juiste menselijke kapitaal nodig. Wat je ook nodig had was geld, veel geld. Geld om te investeren in de aankomende pareltjes van de Nederlandse internet-economie. En natuurlijk hadden mensen bij Newconomy er een neus voor om die pareltjes te ontdekken. In den beginne had het netwerkbedrijf enkele kapitaalkrachtige financiers aan zich weten te binden. Maar dat was niet genoeg. Er moest meer kapitaal komen. De mogelijkheden waren immers schier oneindig. Dus ging men de kapitaalmarkt op. Onder begeleiding van Goldman Sachs werd de IPO voorbereid. De beursintroductie werd een succes. Het aandeel steeg in de eerste paar dagen na uitgifte van de aandelen van 20 euro naar bijna 30 euro. Familie en vrienden konden daar nog een mooi voordeel mee behalen.

Aandeelhouders die de stukken langer in bezit hadden gehouden, zagen hun gouden-bergenkoerswinst in rook opgaan; vlak vóór de beursgang van Newconomy had Nina Brink van World Online al met een ferme slag op de gong van de Amsterdamse beurs de eerste handelsdag in aandelen World Online geopend, en dat mondde al snel uit op een debacle, nadat enkele grote aandeelhouders snel afstand deden van hun aandelen, wat argwaan wekte bij andere beleggers. Ook Newconomy heeft niet lang meer bestaan. Een conjuncturele rimpeling in het digitale kapitaal.

De kapitaalmarkt. Een markt waar vragers en aanbieders elkaar vinden in vraag naar en aanbod van kapitaal. Wat voor kapitaal? Geld, geld dat nodig is voor een langere termijn. Waarvoor is dat kapitaal nodig? Voor kapitaal. Wat voor kapitaal? Kapitaalgoederen, middelen waarmee het bedrijf produceert. Op een bepaald moment heeft het bedrijf een bepaalde kapitaalgoederenvoorraad, oftewel de totale waarde van de vaste activa (= definitie CBS). Maar die voorraad moet allemaal gefinancierd worden. Logisch dat de debetkant van de balans en de creditzijde van de balans aan elkaar gelijk moet zijn (nee, niet logisch dat het overzicht van grensoverschrijdende inkomsten en uitgaven van een land ook het woord 'balans' in zich heeft). Maar aan die creditzijde van de balans van een bedrijf wordt óók het woord kapitaal gebezigd: aandelenkapitaal. Kapitaal van wie? Vermogen van wie?

Best verwarrend voor een leerling die bedrijfseconomie volgt. En die verwarring wordt niet verkleind als die leerling ook economie volgt op school.

Piketty heeft het in zijn analyse over de groter worden ongelijkheid in inkomens en vermogens over kapitaal en arbeid. Kapitaal is zowel kapitaalgoederenvoorraad als vermogen. Wanneer de groter wordende inkomensongelijkheid wordt besproken in de klas, wordt het leerlingen duidelijk dat (het aandeel van) de inkomsten uit vermogen een belangrijke factor is. Maar bij Piketty zijn het inkomsten uit kapitaal. Want het gaat om de verhouding kapitaal-arbeid.

Best verwarrend voor leerlingen. Gelukkig hebben die leerlingen een leraar

Kapitaal en arbeid. En dan krijgen de leerlingen economie nóg een tweetal productiefactoren voorgeschoteld: ondernemerschap en natuur.

Bij Piketty – door sommigen gezien als een soort nieuwe Karl Marx – draait het om kapitaal en arbeid.

En de natuur dan? Die wordt in de klas – nou ja, dat weet ik niet, die wordt in de (meeste) leerboeken – flink onderbelicht.

Maar de natuur, onze aarde, is eigenlijk van grootste waarde. Moeder aarde maakt het mogelijk dat wij, mensen, bestaan. Wij, de enige diersoort die pretendeert zijn kapitaal – zijn menselijk kapitaal – te kunnen verbeteren, zouden eigenlijk heel anders om moeten gaan met het kapitaal van de aarde.

Wij, mensen, zouden ons om te beginnen veel bescheidener moeten opstellen. Wij zouden niet ons dingen moeten willen toe-eigenen. Waarom moeten wij, bedrijven als Monsanto, genen van planten uit de natuur hébben, waarom moet dat als eigendom beschouwd worden?

Waarom willen we daar geld aan verdienen? De diersoort mens is van nature een roofdier, maar anders dan een hongerstillend roofdier wil het roofdier mens méér, méér hebben, méér grondstoffen – indien niet uit de aarde, dan op rooftocht buitenaards –, een winstzoekend roofdier, een kapitaalvergarend roofdier. Wij roven, op global scale. ‘De aarde als gemeenschap’, een boek van Achille Mbembe, opent de in westers denken opgevoede burger de ogen voor een manier van denken en leven – en dus keuzes maken – die de aarde erkent als gedeelde ruimte en als fundament voor een gemeenschappelijke toekomst.

Helpt het als we de waarde van dat kapitaal proberen te meten?

Wat zegt het dat de waarde van het ecosysteemkapitaal in Nederland ruim 800 miljard euro is (<https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2025/de-gebruikswaarde-van-natuur-in-nederland/4-ecosysteemkapitaal>)?

KANO. En de vergoeding voor de verschaffers van de productiefactoren. Leerlingen leren dit al bij de eerste economielessen, in de onderbouw. Leren en reproduceren is 1, begrijpen is 2.

Wat zijn in essentie de productiefactoren?

Kapitaal – dat zijn de bezittingen, de rijkdom, geld is een geleidemiddel, een glijmiddel.

Arbeid – wordt geleverd door mensen, de zichzelf aan de top van de levenshiërarchie geplaatste diersoort, die analyseren dat zij steeds vernieuwend zorgen voor vooruitgang in de wereld, dankzij het menselijk kapitaal – economische groei komt voort uit kennis.

Ondernemerschap – hangt samen met de mens, met het menselijk kapitaal, of – beter – met sommige mensen, immers niet iedereen heeft deze competentie, maar economische groei komt voort uit kennis, en wordt aangejaagd door de wil en durf om te innoveren.

Natuur – de natuur levert eigenlijk alles, alle levensvormen, levenloze, minerale grond- en luchtstoffen, alle beschikbare (hulp)middelen die door die levensvormen worden gebruikt, om te leven, om te overleven, om door te geven, van bacteriën tot de mens.

De hand van de mens – de hand die vrij was tijdens het verticale lopen – kon dankzij de ontwikkeling van de hersenen en het zenuwstelsel het snijden, verbrijzelen, boetsen, krabben en woelen doen verplaatsen naar de gereedschappen, eerst eenvoudig, later zette de hand het bewegingsproces in werking van door dieren aangedreven werktuigen of zelfbewegende werktuigen zoals molens, nog later zet de hand een geprogrammeerd proces in werking in automatische machines, die niet alleen het gereedschap, de handeling en de motoriek veruitwendigen, maar ook het geheugen en machinale gedrag binnendringen (deze alinea heb ik grotendeels overgenomen uit het hiervoor genoemde boek van Achille Mbembe (bldz. 82)).

Dit alles komt voort uit het kapitaal van de natuur, van (het leven op) moeder aarde.

Eigenlijk is er maar één (productie)factor, het kapitaal van de natuur. Dat kapitaal bestaat uit allerlei soorten en vormen, wát een rijkdom! En één van die kapitaalsoorten, de diersoort mens, gebruikt andere kapitalen als middel om om te produceren en te consumeren, en iets over te houden, zodat het kapitaal méér wordt. Dat kapitaal zoekt kapitaal.

Een kapitaalmarkt. Mensen met geldkapitaal zoeken mensen met ondernemerskapitaal die met hun menselijk kapitaal natuurlijk en bewerkt kapitaal en andere menselijk kapitaal bij elkaar brengen om om te leven – en laten we daarbij niet ons gemeenschappelijke kapitaal vergeten, nee, laten we ons daar in ons doen en laten méér rekenschap van geven!

Bijzonder eigenlijk, dat kapitaal. Heel belangrijk, heel verwarrend ook. Niet makkelijk om uit te leggen....

Laten we het toch maar houden bij KANO. Een bruikbare asset in onze docentengereedheidskist. Maar vergeet niet de liability, de ons door moeder aarde geleende rijkdom....

Een kapitaalkrachtige volgende les toegewenst!

*Adelbert Ballast,
docent Vavo Dulon College, Ede*

Vecons Kapitaal bundelt bijdragen van economiedocenten
over het begrip kapitaal in economie, onderwijs
en samenleving.

De artikelen verkennen verschillende vormen van kapitaal.

Uitgave: Vecon

Productie: Easymail Print & Sign